

як было ў збіральніка, на кірыліцу. Пакінуў усе заўвагі рукапісу. Набыў у А.Васілеўскай песні №№1—106 (83 украінскія, 18 бел., 3 польскія, 2 рускія, запісаныя ў Вінніцы, на Валыні, у Крамянцы, Сяняве, Чаргарыйску, пад Брэстам, Гомелем, Полацкам і інш.) і ў гісторыка М.Пагодзіна пачатак другога зборніка. Так Б. аказаўся адзіным уладальнікам песеннага збору З.Даленгі-Хадакоўскага. У сваёй кнізе «Пра народную паэзію славянскіх плямён» (1937) Б. пісаў, што мае больш за 8 тыс. песень украінскіх і каля 200 вясельных і абрадавых беларускіх. Цяпер у архіве Б. ў Інстытуце літаратуры АН Украіны захоўваюцца шпыткі з запісамі песень З.Даленгі-Хадакоўскага. Будучы ў Празе, Б. расказаў славісту П.Шафарыку пра свой збор, пакінуў яму копію трэцяга зборніка З.Даленгі-Хадакоўскага. Для «Славянскіх старажытнасцей» П.Шафарыка перапісаў некалькі бел. песень, пра што той паведаміў у сваім «Бібліяграфічным аглядзе збораў славянскіх народных песень». Даследаваў мову «Бібліі» Ф.Скарыны, бел. ананімную паэму «Энеіда навыварат». У 1846 адкрыў Пазнанскі рукапіс 16 ст. бел. паходжання, у якім змешчаны «Гісторыя пра Атылу», «Аповесць пра Баву», «Аповесць пра Трышчана», «Хроніка Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага».

Літ.: Кондрашов Н.А. О.М.Бодянский М., 1956; Аксамитаў А.С., Малаш Л.А. З душой славянина: Жыццё і дзейнасць З.Я.Даленгі-Хадакоўскага. Мн., 1991. С. 143—148.

І. У. Саламевіч.

БАДУЭН ДЭ КУРТЭНЭ (Baudouin de Courtenay) Іван (Ян Ігнацы Нецыслаў Аляксандравіч (13.3.1845, г. Радзымін, Польшча — 4.11.1929), рускі і польскі мовазнавец. Акадэмік Кракаўскай (1887), член-карэспандэнт Пецярбургскай (1897) АН. У 1866 скончыў Галоўную школу (Варшаўскі ўніверсітэт). У 1875—94 прафесар Казанскага, Юр'еўскага, Кракаўскага, з 1900 Пецярбургскага, з 1918 Варшаўскага ўніверсітэтаў. У часопісе «Zbiór wiadomości do antropologii krajowej» («Збор звестак да краёвай антрапалогіі») апублікаваў артыкулы «Беларуска-польскія песні з Сакольскага павета Гродзенскай губерні» (т. 16, 1892), у якім змясціў 20 песень, пачутых ад нянькі яго дзяцей Ю.Бароўскай, мелодыі запісаныя Э. дэ Шульц-Адоеўскай, і «Дадатак да польска-

беларускіх песень з Сакольскага павета Гродзенскай губерні» (т. 18, 1895), мелодыі ў ім запісаны дацэнтам Дэрпцкага ўніверсітэта Л.Лесінгам. З 125 песень, што тут змешчаны, 13 бел. (лірычныя, «скакухі», любоўныя, рэкрэацыйныя, жартоўныя і інш.). Аўтар імкнуўся перадаць асаблівасці дыялекту Сакольшчыны.

І. У. Саламевіч.

БАЖБА́, прысяганне, прысяга, кляцтва, клятвеннае запэўніванне, часта выказанае ў выразнай вобразнай форме, якое павінна пацвердзіць праўдзівасць сказанага ці зробленага чалавекам. Пасля пашырэння хрысціянства Б. пачала падмацоўвацца імем Бога («Дальбог!», «Далібог!», «Яй-божачку!»), якога заклікалі ў сведкі і які мог пакараць за няпраўду («Як перад Богам кажу!», «Бог сведка!»). Найбольш простаю формай Б. былі аднаслоўныя выказванні «Дапраўды!», «Дадушы!». У Б. выявілася спрадвечная вера людзей у магічную сілу слова, калі кляліся язычніцкімі багамі («Хай мяне Пярун заб'е!», «Каб мне Пярун гумно запаліў, калі я гэта ўкраў!»), нябеснымі свяціламі («Клянуся табе сонцам праведным!») ці згадвалі нячыстую сілу («Каб мяне чарты парвалі!»). Нярэдка Б. выглядала як заклінанне чалавекам самога сябе, калі кляліся ўласным жыццём, здароўем ці гонарам: «Каб я выцягнуўся ўздоўж лавы, калі гэта няпраўда!», «Каб я ад гэтай печы не адышла!», «Каб я да заўтра не дажыў!», «Каб у мяне рукі адсохлі і ногі колам сталі!». Не менш сурова і жудасна ўспрымалася тая Б., дзе прысягалі сям'ёй, блізкімі, роднай хатай: «Каб я бацькі-маткі не бачыў!», «Каб я так сваіх дзетак не дагадала!», «Каб маё селішча запуставала!». Б. нярэдка суправаджалася рытуальнымі дзеяннямі. Асабліва пераканаўча і выразна выглядала прысяганне зямлёй («Калі няпраўду кажу, то праваліся пада мною зямля!»), пры гэтым яе, беручы ў жменю, прыкладвалі да сэрца, цалавалі і нават глыталі. Такая форма Б. адлюстроўвала старажытны культ зямлі. Суправаджальным Б. дзеяннем было таксама біццё кулаком у грудзі: «Пабажуся на дзесяць кулакоў, што не ўмею!». У больш познія часы людзі, каб пабажыцца, прысягалі над Бібліяй, кляліся крыжам («Вось табе хрэст!»), хрысціліся. Нярэдка ў бытавых выпадках сустракалася і жартоўная Б.: «Забі мяне лапцем, калі гэта

не так!». Сярод збіральнікаў бел. Б. — А.Багдановіч, М.Грынблат, У.Дабравольскі, І.Карскі, І.Насовіч, А.Сержпутоўскі, М.Федароўскі, П.Шэйн.

Літ.: Выслоўі. Мн., 1979. С. 14—15, 195—199.

У. А. Васілевіч.

БАЙ, фантастычны персанаж бел. дзіцячага фальклору, герой забаўляючых адчэпкі. Яна ўтворана, відаць, ад абыгрывання слова «бай» з прыпеву калыханкі «баю-бай» альбо дзеяслова загаднай формы «бай!» (варыянт: «баў!») — «апавядай», «расказвай» (патрабаванне дзіцяці да маці, бабулі, нянькі ці інш.). Як адказ на патрабаванне з'явіўся яскравы казачны Бай, што «ішоў па сцяне ў чырвоным жупане, нёс сямёра лапцэй, і жане, і сабе, і дзіцёнку па лапцёнку». Заканчваўся малянак пытаннем: «Баіць казку ці не?». На што гучала патрабаванне: «Бай!». Тады зноў пачыналася ад пачатку: «Ішоў Бай па сцяне...». «Бай» — узор своеасаблівай адчэпкі, калі на бясконцыя просьбы-патрабаванні дзіцяці бацька басні (казкі), адказвалі кароценькім жартам, часам з падцінкам, каб дзіця адчапілася, як у прыкладзе: «Мама, баў басьню!» Адказ: «Баўлю, баўлю баёначку, узяў кот даёначку, занёс на гару, паклаў на кару, абнёс каля калёс, а хто слухаў, таму шых! у нос». Атрымаўшы такі смешны і пацешны адказ, дзіця асцерагалася занадта чапляцца да дарослых з просьбамі апавядаць казкі. Значэнне гэтых адчэпак не абмяжоўваецца асноўнай функцыяй. Тут дзіця вучылася адчуваць слова, гуляць з ім, будаваць фантастычныя вобразы, адчуваць мілагучнасць і бязмежныя магчымасці матчынай мовы.

Л. М. Салавей.

БАЙДА, герой бел. гістарычнай балады, запазычанай з украінскага фальклору. Адзіная бел. версія «Ой, у Слуцку на рыначку» запісана А.Рыпінскім і апублікавана ў яго кнізе «Беларусь» (Парыж, 1840). Б. ўвасабляе мужнасць, адданасць радзіме і сваёй веры, асабістую рыцарскую годнасць, што пагарджае смерцю. Апынуўшыся ў палоне ў турэцкага цара, ён адмаўляецца ад супрацоўніцтва з праціўнікам, адкідае ганаровую прапанову стаць зяцем турэцкага цара, ажаніцца з царэўначкай і стаць панам, гаспадаром. Матывіроўка адказу чыста ідэалагічная: «Твая ж дачка паганачка, яе вера праклятая!».

Нязгода ажаніцца з іншавернай абразіла турэцкага царэўначкай Б. пакутніцкую і смерць: загадаў пачапіць на жалезны гак, на якім Б. дзень, не два, ані адну ноч дзіначку». Урэшце з дапамога цыры (слугі) ён з тугага пачапіў цара, царыцу і царэўначка за свае пакуты і прыніжэнні.

Было табе знаці, як Байду
Лучша табе было галаву з
А па яго смерці з гармат ст...

Некаторыя даследчыкі лічылі татыпам баладнага героя гістарычна асобу чаркаскага і канеўскага ту Дз.Вішнявецкага, які таксама ваяваў з туркамі, але трапіў такім самым спосабам, як Б. у кінуты пакараны — кінуты на крукі, умураваны ў прычаліны, дзе мацавалі караблі і лодкі. Памяць не захавала асабістасці героя-пакутніка, адзнакі прычальніцкі да сацыяльных вярхоў і проста слаўны рыцар і казачка айчыны, вольны незалежны век. Прозвішча баладнага героя рана невыпадкова: дзеяслова «ваць» азначае «псаваць», «мядзельскі раён»). Б. таксама ворага.

Літ.: Салавей Л.М. Балады рускі фальклор: Жанры, віды. Мн., 2002; Кн. 3. Пазаабрадавае паляды. Мн., 1978. Кн. 2. С. 83—84; нська народна поетична творчэ 1958. Т. 1. С. 522—523.

БАЙКА, 1) у літаратуры вершаваны (часам праявілі рычны твор сатырыка-гумарыста і дыдактычнага зместу. У паі ўчынках яго персанажаў — раслін, рэчаў — іншасказальнаюцца людзі, у канцы, радзей у даецца шматзначная мараль жывёльных персанажаў Б. нагадваюць адпаведныя асабі вобразаў жывёл у нар. казках жанр вядомы са старажытна Беларусі Б. пісалі А.Абухавіч, шэвіч, К.Краніва і інш. 2) У ф л а р ы с т ы ц ы як жанр не ся. У нар. тэрміналогіі пад Б. юць цікавае дасціпнае апавыдуманую цалкам або част баўляльную ці павучальную П. Паводле меркавання Н.Гілевіч